

הווה ועתיד כמימד של עבר (א)

חבילות וחבל כסמלים מיטאפיסיים

מאת יואב אלשטיין

החבילות בתור סמל מיטאפיסי, יש מי שיטען שאין לדחוק בו על מנת להוציא משמעויותיו עד תום. כללית מהוות הן סמל עמום לאירועי החייהם ופגיעיהם, סמל יוצר אווירה בעלת אופי סוגסטיבי כללי: החבילות הן רצף של תחושות משאוי ותו לא. על האדם להמשיך בנשיאתם אם רצונו להמשיך לחיות. והנה נכנס יום הגשמים, זמן שאין עוד כוח להחזיק בחבילה הגדולה בקישוריה.

ברם, בגל עניינים שיוסברו להלן אני נוטה לתור אחר משמעות סמל החבילות ולדרוש את מידת הסתמלותו תו במישורים הפרטי, הלאומי ואף הכלל-אנושי.

נדמה שהמספר עצמו מעיד על החבילות שהן חלקים חלקים של ה- "אני" בחינת מצבור של זמן: "שם היו מונחים מטלטי שהבאתי היום ושהנחתי לפני ימים ולפני שבועות ולפני חודשים" (187). והנה מטבע ליכודם של חלקי הזמן שאין הם מקבלים משמעותם רק בתחום הרי-אליהיסטורי כי גם במישור המיטאפיסי. אם תרצה יכול אתה לקרואם בשמות המסורתיים כמצוות ומעשים שעל האדם לתת עליהם את הדין — ודאי יבקש זה ממני שחך על כל חבילה וחבילה" (188). ואם תרצה יכול אתה לראותם כנשמות בני אדם שפקדון הם ביד גוף-בעליהם בעולם הזה.

את הדימוי של חבל עשוי קשרים וחלקים שאל הסופר משני קטעי מ-קורות המשלימים זה את זה. הראשון בבראשית רבה, צ"ג, ג, האומר: "ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם, ואיון וחיקר יתקן משלים הרבה, רב חנינא אמר: לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה ציננין ופיין ולא היה בריה יכולה לשנות הימנה, בא אחד וקשר חבל בחבל נימה בנימה ודלה הימנה ו-שתה. התחילו הכל דולין הימנה ו-שותין".

הקטע השני מקורו בספר החסידי "יושר דברי אמת" (מונקץ, שנת דרך אמת, עמ' י"ז) לר' משולם פייבוש מובארנ' הקטע (מיסוד על משנה שבת, ו', ט: הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בוזגין וכו', עיין פירוש הרע"ב) אמר: "ור"ל אותם הנקראים בנים שיש להם מדר-ריגות נשמה, נוספת על הנפש והתורה שבהם, והם מקושרים במחשבתם ל-בורא ית"ש, אזי להם מותר לצאת אפילו בשוק לפרקים בעת הצורך להם, כיוון שהם מקושרים לבורא ית"ש מאד לא יפסקוהו עוברי דרך-כיב' מדביקותו, והוא הכניס יוצ-אדם בקשרים ר"ל בהתקרבות הבורא שבמחשבתם וכו', "(ההדגשות שלי).

מן המדרש אנו למדים שקשרים הם סימניה של תורה; רק בהיות חלקי תורה מקושרים ואגודים זה בזה נמצאת עומד על סודה של תורה. ישותה של תורה נתפסת בהיות ייתה השלמה ולא בקישורה. ברם, הלכה החסידי מכריע יותר לגבי מש-מעות הסיפור. לפי "יושר דברי אמת" קשרים הם תארים לדביקות האדם בבורא. הוסף לזה כל שדרשו "חז"ל בנושא הקשר (קשר של קיימא, קשר של תפילין — שבת ק"ג, א; מנחות לה, ב ולח, ב בהתאמה) ו' נמצאת למד על רקע צמיחתו של דימוי הקשרים שבסיפור ועל משמ-עותו המיטאפיסיטית-דתית.

משמעות זו הבנויה בתחום הצר של ה"אני" הפרטי, הנושא ונותן בינו לבין עצמו, מטבע ברייתו מת-רחבת ומרמות לאופי חייה של ה-אומה כולה (אם לא של תרבות ה-אדם כולה), שההיסטוריה שלה מע-מיסה עליה, אירועים או הלכות, או שניהם כאחד, עד שצמיחה זו של הזמן יש בה מידה של גורגונה מצ-מחת ראשים ללא הפוגה שאי אתה יכול לשלוט בה.

התהליך השדי של הזמן מתואר בהדרגה עולה. תחילה נתאר המספר שלושה שלבים של חוסר נחת מן ה-חבילות, היינך אימת אי-ממשותם של החיים. אחרי כן בא התאור ה-גרוטסקי-שדי של החבילה ולבסוף מופיע מומנט האבסורד.

בשלב הראשון — "קפץ עלי רוגו, שבשביל פיסה של חבל שלא קשרתי בו כל חבילתי כאחת יבקשו ממני מי יודע כמה" (188), כביכול קרוב הוא יום הדין-וחשבון עד מאוד. ב-שלב השני מובע חששו של המספר לאובדן חרותו האישית: "מי ש-אינו מטופל בכלים פנוי הוא לעשות כל מה שלבו זפץ" (שם). רק בשלב השלישי גואה הפחד שמא הארגון המהודק של הדברים מצועף הוא

זו שורשו של מוטיב הסטיה מן הדרך שב, פת שלמה" (מר גרס-לר) ובספור "הנרות" (אפרופו).

זו שורשו של מוטיב הסטיה מן הדרך שב, פת שלמה" (מר גרס-לר) ובספור "הנרות" (אפרופו).

תי מפורר, כאלמנט מחבר בודד ללא החומר הזקוק לחיבור. הרי זה כאילו נותרה הנשמה ללא גוף. נמצאנו למ-דים שנשמה זו, כמו החבל, אף היא עשויה מחלקי-חלקים ומקשרי קש-רים. ברם, מצב הנשמה בלי גוף וממידנו בפני המצב הקמאי מחד, ובפני מצב האחריות מאידך: ה-טרום-לידתי וזה לפוסט-מורטם. תנועת האסקלציה הנזכרת מוליכה אפוא ליום הגשמים, הוא יום הדין.

היהיה יום הדין יום המוות כמו בני הפשטני או יום השבון נכפה של תקופה, במישור האישי או ה-לאומי-כללי, שעם חיתומה נוצר הסיכוי להתחדשותה של תקופה אח-רת? האם המעבר מתקופה לתקופה מצוייר בהותמים של חיים ומות או שאין להסתפק באיכלוס מהווה הז-מנים בשני מושגים אלה בלבד יש לצרף אליהם את השלישי, כאלמנט בלתי נמנע — הלידה-חדש.

פרספקטיבה נפתחת ונסגרת כאחת

בשני קווים של פרספקטיבה זורם הסיפור אל מוקדו, שהוא סופו, אל סיטואציה הגשמים. התבנית הכפולה של פרספקטיבת הדמויות המצטמצ-מת (ליכוד הדמות) ופרספקטיבת הערכים המתרחבת (התפוררות החי-בילות) דומה לתבנית, האבות וה-בנים" הכונסת את התפוררות הקשר הרוחני בין הדורות עם אימוץ דק"ש הפסי' ביניהם. הקו העולה ויורד כאחד השינה שם את הסו"פר שליט גם בסיפור "קשרי קשרים" מתוך ואריאציה הנכפית על הסופר מכוח אופיו האימננטי המיוחד של הסיפור. כל אחד משני הסיפורים מקיים מתח וורטיקלי ניגודי שבין שמירת קשר ובין שברונו. סיטוא"ציה דומה זו המאכלסת את שני הסיפורים מעידה עזות נוספת שז-הותם אינה ענין צורני בלבד אלא פולשת גם למישור המשמעותי.

מומנט הגשמים שהוא מוטיב ה-מים, הריהו נקודת קשר בין סי-פורנו לבין "האבות והבנים" ובין שני סיפורים אלה לסיפורים "הנ-רות" ו"ביער ובעיר". כמו בסי-פורים "הנרות", האבות והבנים" ה-סיטואציה האחרונה מסמנת את הת-ערעות מעמדו של ה"אני" נוכח המציאות הישנה המתפוררת ונוכח המציאות המודרנית הגואה, וכמו בסיפור "ביער ובעיר" גילומו הווי-גטאטיביקמאי-כאוטי של האדם בא-על ביטוי בתאור הגשמים. ברם, ב"קשרי קשרים" מוטיב ההתפוררות כה מכריע עד שמן הנמנע הוא שלא לזהות את יום הדין והמוות עם יום הגשמים.

בחינה שלילית בלעדית של יום הגשמים תמצא לה אחיזה בסיפור אב נבחין רק באספקט אחד של הכאוס והוא אספקט ההתפוררות ונת-

התפוררות ונת-התפוררות ונת-

התפוררות ונת-התפוררות ונת-

התפוררות ונת-התפוררות ונת-

התפוררות ונת-התפוררות ונת-

זלם מאספקט אחר שלו. ברם, ה-תבונן באופי הכאוטי כפי שהוא במילואו, מוצא שטבעו של הכאוס הוא מומנט של התפוררות האיצר בתוכו מומנט של ליכוד: אפשרות של ארגון הדברים בהיערכות חד-שה. זו היתה חוקיות הים כפי שהתבטאה בסיפור "האבות והבנים". וב"קשרי קשרים" באה חוקיות זאת על ביטוייה באמצעות פרספקטיבת הדמויות: אייבשיץ ועמדין, כשני פניה של אישיות אחת, שבים אל גרעינם הקמאי-בראשיתי והופכים ל-היות דמות תשתית אחת. הגשמים שטיפפו תחילה טיפין טיפין הגש-חילו יורדים בגבורה. ובתוך הגש-מים כמראה שני בני אדם ממחרים ורצים. אינו אומר שהם הם יוסף אייבשיץ ושמואל עמדין" (190), אבל מכלל הלאו האירוני-עגנוני אתה שומע הן.

כמו ב"האבות והבנים" בסופו, כן כאן בסוף הסיפור, יום הגשמים מציין את סדר ההיערכות החדשה: שני בעלי המחלוקת רצים יחד בחינת יילכו שניהם יחדו, שהרי גו"ל דומה חופה עליהם. (אהדות גורלית זאת של השניים, האין מש-תמע ממנה במובלע רמז לגיורל-האימים של אירופה היהודית שכל בעלי מחלוקת שבה נקלצו לתוכו בשווה?)

היערכות חדשה, היא האספקט ה-חיוני של הכאוס. בהיערכות זו מת-ברר שהדמויות המפוצלות שבות ל-איחוד; כביכול, החומר חוזר ממצב גשמותו אל צורתו התילית. התאח-דוה של הדמות במצב כאוטי, מה פישרה?

שלושה פשרים ייתכנו — במישור האישי, במישור הלאומי ובמישור התרבותי-כללי.

במישור האישי יכולים אנו לה-בין את איחוד אייבשיץ ועמדין כע"י מות מחודש בין האיש וצילו, בין המודע והתת-מודע. היסוד החשוף שבנפש, הנורמטיבי-מסורתי, מתאחה עם היסוד התת-מודעי, המשברי. אי-חוי זה צופן בתוכו אפשרויות עשי-רות המצפות לגילויין.

במישור הלאומי-דתי מוסברת ה-פגישה בין השניים תוך קבלת הפי-רוש האישי העתקתו למישור החב-רתי. דמותו העננית של עמדין כס"מלת את עמדת האני המנופח של היהדות המסורתית. עמדה המנות-קה מן המציאות הריאלית. לעומתה עימד אייבשיץ כמיצגה של הריא"ל ליות העכשווית. מתח היחסים מת-קיים כאן בין מי שחי בעננים לבין מי שחי על האדמה, אבל בין ערר-פילי עשן הסיגרויות. כיום החשבון הדתי-לאומי הפכו שני קטבים אלה להוויה מלוכדת אחת. איחויים של השניים יש בו כדי עימות של המו-דע הקולקטיבי-נורמטיבי עם התת-מוצד אחד מסמיני אורותיו של המ-שיה ומצד שני מסמיני החוצפה ש-בעקבות — משיח. לעולם נתפסים באווי התת-מודע המתגשמים בחי-יים המודרניים כפגישה מחוצפת בעמדות הקפואות של ההשקפה ה-נורמטיבית. ברם, גם כאן, כמו באני-האישי האפשרויות העשירות של המיפגש עם הכאוטי פותחות את שערי הגאולה הלאומית-דתית.

במישור התרבותי-כללי נערכת פגישה בין מימד העבר ההיסטורי ובין מימדי ההווה והעתיד; במישור הו"ך יביא העימות למיזוג הכרח המופלא והסתום שבעבר, על דרך עמדין, (גילה סתומות כמפורשות" — 187) בחידושי הדור, על דרך אייבשיץ.

בשלושת המישורים גם יחד מש-תקפת גפשו של המספר-המשורר, בביקורתה ובמאוויה, בערגתה לחי-דוש פניה של זיהדות ובצפייתה ללידתו הרוחנית של עולם חדש?

את ביטול סדר היחסים הישן ועי-צובו כסדר-עולם חדש, כן בסיפור השני, בן המעמקים, מסתמן מומנט של התפוררות שאחריו עקב מומנט ההתחדשות והתחיה.

שיבה אל מצב המים היא איפוא שיבה אל הרחב, במובן של חזרה למקורות התהליך היצירי. חזרה זו יש בה מומנט של מות, אבל גם מו-מנט של פתיחת מחזור-זמנים חדש. המחשבה התמונית פאראדוקסאלית היא ואינה נחרדת מלחבר כאחת את רעיון המות ברעיון הגאולה תוך החושה חריפה ששניהם מתלכדים בשורשם?

לתחושה סינאופטית זו של מח-זוריות חיים-מות-חיים, יש אפלי-צציה רבת משמעות בתחום ההיס-טוריוסופי-יהודי. ההווה והעתיד ה-היסטורי מודהים עם עבר כאוטי טרום-תרבותי, וכך יכולים לשמש נקודת-מוצא למחזוריות חדשה. אף כי עבר ועתיד נעגנים אחד בשני אין המספר גורס העתקת העבר כי-מית שהוא. ערגה אינסופית לעולם חדש דינאמי בוקצת משני הסיפו-רים והיא שמספיגה עצמה בכל נימה ונימה שלהם עד שמתמלא אתה תחושה שניצב הינד מול חזות של גאולה.

(2) ראה אריך גוימן, פסיכולוגיה המעמקים ומוסר חדש, שיקן, תשכד. (3) ראה J. E. Cirlot, Dictionary of Symbols, N. Y., 1962, P. 268,345.

(1) זה שורשו של מוטיב הסטיה מן הדרך שב, פת שלמה" (מר גרס-לר) ובספור "הנרות" (אפרופו).